

Psykoanalytisk Tid/Skrift nr 6-7

Detta nummer av *Psykoanalytisk Tid/Skrift* har perversion som tema. Det är ett första nummer på det temat; ytterligare ett är under planering. Om ordet *pervers* kan man i ordböcker och uppslagsverk läsa att det beskriver något som förvänts. Om någon bedöms vara pervers handlar det enligt ordböckerna om något sjukligt, förvrängt och naturvidrigt. Ett ting kan framstå som perverst, ett skeende likaså. En perverterad person antas ha ett onormalt och onaturligt driftliv; han betar sig onaturligt. Det latinska ordet *perversus* översätts med förvänd; det motsvarar en participform av verbet *pervertere*. Att pervertera betyder att förvända.

Att genomföra ett tankearbete kring perversionerna, att tänka om dem inom den psykoanalytiska tanketraditionen, innebär att man också kommer att reflektera över de så kallade försvarsmekanismerna (Abwehrmechanismen); de mekanismer som människan tar till för att bemästra sitt begär i mötet med de brister som verkligheten uppenbarar för henne. Att tänka om perversionerna öppnar för frågor; vad skiljer den perverse från andra? Vad skiljer den perverse från neurotikern? Vad skiljer den perverse från psykotikern? Vad skiljer dem åt med avseende på såväl det psykiska lidandet som njutningen? Med den franska psykoanalysen kan man också ställa frågan vad som skiljer neurotikern, psykotikern respektive den perverse åt med avseende på struktur. Vi vet att Freud skrev att neurosen var att betrakta som perversionens negativ. De perversioner som Freud analyserade var i huvudsak sado-masochism, fetischism, voyeurism och exhibitionism. Det finns randanmärkningar i Freuds skrifter om bland annat människor som gör djur och minderåriga till sina sexualobjekt, men hans psykoanalys handlar i huvudsak om neurosen och inte om perversionen. Icke desto mindre finns Freuds tankar om perversionen närvarande i hans textmassa, även om han mindre ofta behandlade dem direkt. Perversionen finns inlagrad i hans teori i egenskap av ett antagande om att perversioner präglar det lilla barnet. Barndomen, hävdade Freud, finns på ett eller annat sätt kvar i varje vuxen människas liv. Men den visar sin närvaro på skilda sätt. Låt oss i korthet inleda med vad Freud hade att säga i fråga om de så kallade försvarsmekanismerna.

Freuds psykoanalys fokuserar på frågan om de grundläggande mekanismer som präglar det mänskliga själslivet och därmed förhållandet mellan det omedvetna och det medvetna. Från och med mitten på 1920-talet ägnade Freud sig åt att mer specifikt undersöka försvarsmekanismerna. Han tänkte sig att dessa mekanismer skulle vara möjliga att studera rationellt och systematiskt. Förutsättningen för detta var att det oförenliga mellan två delar inom en person manifesterar sig i ett symptom som är möjligt att undersöka. Han lade i *Hämning, symptom och ångest* (1926) fram tanken att det är nödvändigt att etablera en övergripande kategori under vilken försvarsmetoderna, vid sidan om den han först beskrev ingående, bortträngningen, kunde inbegripas. De franska psykoanalytikerna Laplanche och Pontalis hävdar att från och med detta år blev studiet av försvarsmekanismerna ett huvudtema för Freuds arbete. Hans dotter, Anna, fortsatte ett empiriskt utforskande av dem. Barnpsykoanalytikern Melanie Klein hävdade att hon beskrev de arkaiska och primitiva försvarsmekanismerna som präglar barnet i den tidiga barndomen. Hon tänkte sig att de fungerade på ett grundläggande och omedvetet sätt.

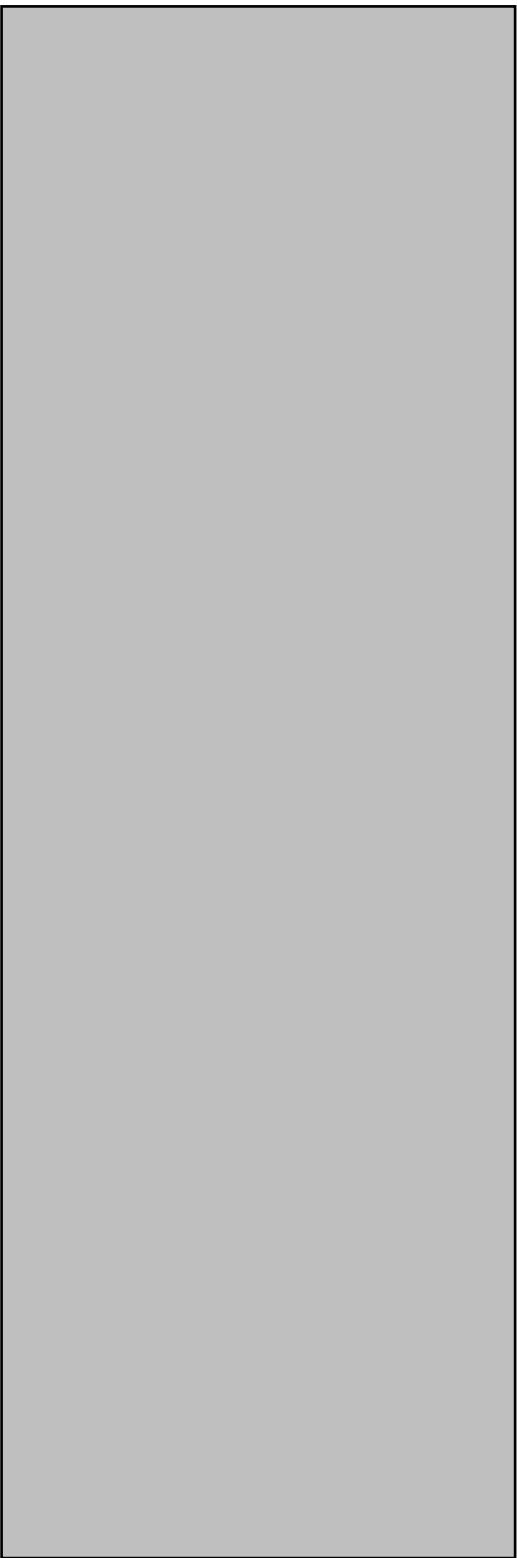
Freud undersökte en individs förhållande till sina önskningar eller sitt begär, till förbudet och sin besvikelse. Vad händer med den enskilde inför önskningar som inte kan förverkligas eller som inte

kan eller tillåts bli omedvetna? När det gäller försvarsmekanismerna använde han sig på ett övergripande sätt av begreppen a) Verdrängning, b) Verleugning, c) Verneinung och d) Verwerfung. Den svenska översättningen av begreppen har varit inkonsekvent och varierande: a) bortträngning, förträngning, undanträngande; b) förnekande, förnekelse, avvisande, förvisande; c) negering, förnekande och d) förkastande, förkastelse, uteslutning. Den svenska grupp av psykoanalytiker som inför utgivningen av *Samlade Skrifter av Sigmund Freud* utvecklade en standardiserad översättning av de tyska begreppen, har valt följande: a) bortträngning, b) förnekande, c) negering och d) förkastande. Begreppen är inriktade på att både beskriva en laddad föreställnings passage mellan det omedvetna och det medvetna och klargöra vad som sker när denna passage uteblir; hur kvarhålls en önskan eller ett begär i det omedvetna eller hur förhindras en önskan eller ett begär att nå medvetenhet? Freud antog att det finns en strukturell skillnad mellan dessa olika sätt att försvara sig mot begäret. Dessa sätt att leva sin historia skapade enligt Freud skilda psykopatologiska strukturer; neurosen karakteriseras av bortträngningen (Verdrängung), psykosen av förkastandet (Verwerfung) och perversionen av förnekandet och negerandet (Verleugnung respektive Verneinung). Han kom att anse att dessa strukturer kunde dominera en människa utan att de därför blev allenarådande. Men det faktum att en struktur dominerade var ett skäl till att karakterisera en människa som neurotisk, psykotisk eller perverterad. Samtidigt föreställde sig Freud, i synnerhet från och med publicerandet av fallet Vargmannen (1914, 1918), att en enskild människa kunde vara neurotisk och samtidigt ha en psykotisk kärna. Det skulle betyda att en person under vissa, låt oss kalla dem normala livsbetingelser, kan leva utifrån en neurotisk struktur. Nya och för personen i fråga obegripliga och/eller extrema livsbetingelser som innebär en övermäktig besvikelse eller påfrestning, skulle kunna leda till att denne reagerar i enlighet med ett psykotiskt förhållningssätt. Med den perverterade strukturen kan man tänka sig en analog tankestruktur; att vissa betingelser utlöser den perverterade strukturen utan att den för den skull är permanent närvarande. Man bör emellertid påpeka att den enskildes njutning eller tillfälliga tillfredsställelse är större inom den perverterade strukturen än inom de andra, vilket gör att perversionens aktualisering långt ifrån alltid är ett resultat av upplevda försvårade livsomständigheter. Freud är i sitt skrivande inte alltid systematisk när det gäller att skilja termerna Verleugnung och Verwerfung från varandra, vilket flera psykoanalytiker i efterhand trots allt har hävdade att Freud var. Med Jacques Lacans arbete startade i Frankrike ett begreppsteoretiskt arbete som syftade till att nå klarhet i begreppens innebörd och historia.

Freuds psykoanalys ringar in vissa frågor i livet som grundläggande; frågorna gäller könsskillnaden, skillnaden mellan generationerna, sättet på vilket kärleken tar form i förhållandet mellan barn och vuxna, mellan två potentiellt familjebildande personer som lämnat sina ursprungsfamiljer och slutligen hur döden blir närvarande i den enskildes liv. Döden aktualiseras genom att den enskilde uppfattar livets ändlighet; döden blir närvarande i form av dödsönskan, dödslängtan och dödsräddsla. Inför dessa stora frågor kan den enskilde reagera utifrån bortträngningens princip, förkastandets princip, förnekandets eller negerandets princip. Bortträngningen inträder strukturellt då tillfredsställelandet av en drift innebär obehag. En person präglad av bortträngningens effekter försöker avvärja eller tränga bort omedvetna representationer av tankar, bilder och/eller minnen.

När det gäller bortträngningen är det av vikt att inte förlora Freuds ståndpunkt kring den ur sikte. Han hävdade att bortträngningen konstituerar det omedvetna som sådant, vilket medför att den har en nyckelposition i den psykoanalytiska teorin.

I perioder tenderade Freud att använda begreppen kring försvar på ett överlappande sätt. I sin artikel »Das Unbewusste« (1915), som Pontalis och Laplanche lyfter fram i sin noggranna och vederhäftiga belysning av den psykoanalytiska terminologin, ägnar sig Freud åt begreppet bortträngning. I en passage skriver han: »... *essensen i bortträngningen ligger helt enkelt i att vända bort någonting och i att hålla det på distans från medvetandet*«. Bortträngningen är i sitt fundament omedveten. Freud tänkte sig att bortträngningen inte drabbar driften utan den föreställning som representerar driften. Han antog närvaron av en urbortträngning och en andra fas där den egentliga bortträngningen inträffar. Bortträngningen karakteriserar människan som sådan samtidigt som den har en nyckelfunktion vid formerandet av den analyserbara psykopatologin. Bortträngningen är å ena sidan en förutsättning för att människan skall kunna träda in i normalitetens värld, men den kan å

andra sidan driva en person att utveckla en neuros. Vid hysterin leder bortträngningen till en konversion av affekt medan tvångsneurosen kännetecknas av att bortträngningen medfört en förskjutning av affekt. I psykosen utgörs den psykopatologiska nyckelfunktionen av ett förkastande av affekt eller föreställning. Grundläggande frågor som upptagit psykoanalytiker i snart ett sekel är på vilket sätt det är möjligt att få kunskap om det som förkastas och vilken förändring som kan inträffa i en psyko-tikers liv om han får kunskap om förkastandets orsak och innehåll.

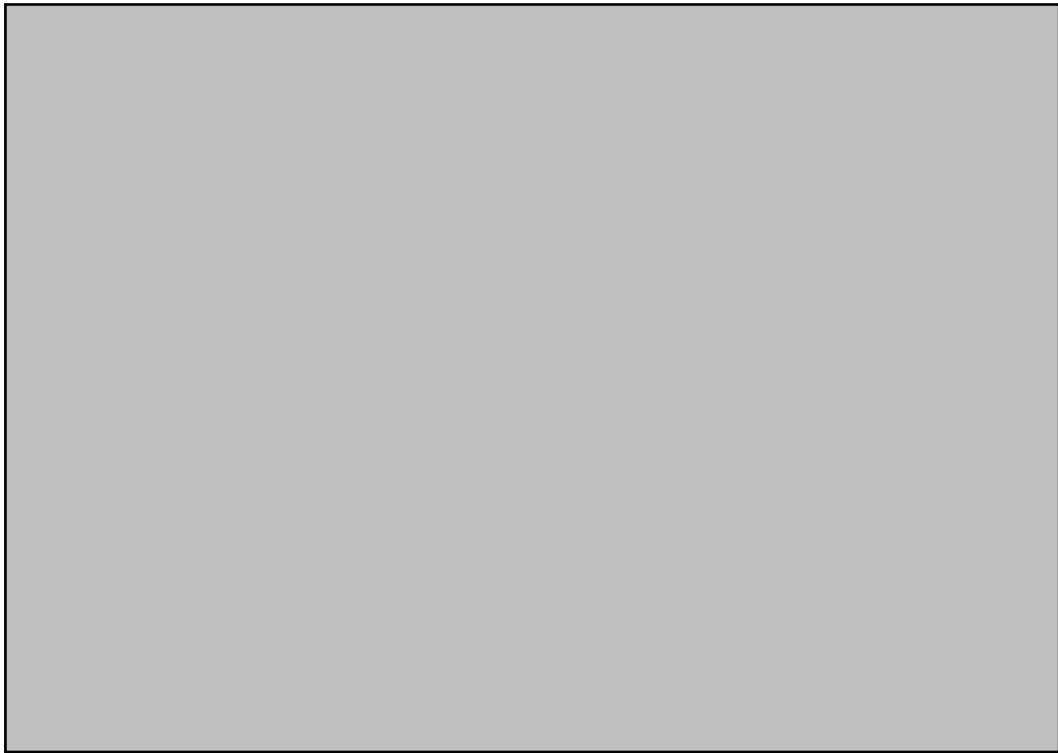
Freud arbetade också med idén om det bortträngdas återkomst. Ett minne som hade levt i det bortträngdas värld kunde återvända. Den flyende tiden kunde komma tillbaka. Ett minne kunde tränga sig igenom och komma fram i ljuset. Det bortträngda kunde också återvända i maskerad form. En dröm kunde bli den form i vilken det bortträngdas återkomst gestaltades. Freud insisterade också på att teorin om bortträngningen är den hörnsten som hela psykoanalysens struktur vilar på. Den svenske psykoanalytikern Ola Andersson har påvisat att begreppet »det bortträngdas återkomst« finns hos Johann Friedrich Herbart, och att Freud genom studiet av sin lärare Theodor Meynerts skrifter kände till Herbarts tankar. Samtidigt gjorde Freuds kliniska erfarenhet att begreppet bortträngning utmejslades till att få en specifik freudsk innebörd.

I bortträngningen rör det sig om en omedveten önskan, eller detets krav, vilket är ett uttryck som Freud senare också skulle använda. Den perverse försvarar sig, tänkte sig Freud, genom att förneka (verleugnen) den externa verkligheten. Han betonade betydelsen av att den perverterade i likhet med psykotikern, om än på ett annat sätt, har svårt att tillstå att kvinnan inte har ett manligt könsorgan. Denna problematik är central för såväl den perverse som psykotikern. Freud tänkte sig att den perverse upprätthåller en infantil attityd genom att försöka förena i verkligheten oförenliga delar. Detta leder till att den perverse skapar sig ett splittrat subjekt. Hos den perverterade kunde två attityder, hävdade Freud, leva sida vid sida. I denna samexistens uppstår splittringen. I Jacques Lacans teori har denna klyvning kommit att gälla människan, oberoende av psykopatologisk struktur.

Lever vi idag i ett samhälle som uppvisar större tolerans i mötet med de så kallade perversionerna än tidigare epokers samhällen? Är det idag meningsfullt att plocka ut ett beteende, exempelvis det så kallade sado-masochistiska, och kalla det för en perversion? Eller kan en enskild människa ha ett sado-masochistiskt beteende utan att för den skull vara perverterad? Kan en person tillfälligt perverteras utan att för den skulle vara perverterat strukturerad? Och tvärtom: kan en person vara perverterad utan att för den skull manifestera ett enda perverterat beteende? Förutsätter perversionen en närvaro av någon form av skam och att ett allmänt fördömande är känt? Om den frågan besvaras nekande, hamnar man då i antagandet att något naturligt och allmänt vedertaget skulle kunna tillskrivas perversionen? Eller skall man tänka sig perversionen som skild från varje normalitetskategori och de historiska omständigheterna? De meningsfulla och intressanta frågorna är många och svaren bör formuleras med så stor öppenhet och klarhet som möjligt. De svar som mynnar ut i mjuk oklarhet torde varken vara till gagn för något lidande subjekt eller tillfredsställande för den intellektuellt lagda personen.

*

Detta nummer av *Psykoanalytisk Tid/Skrift* är en introduktion i ämnet. Vi återkommer som sagt till ytterligare ett nummer om perversionerna; det är planerat till januari 2004. Föreliggande nummer inleds med den korta artikeln »En tanke« som är en av de texter där D A F de Sade explicit tillbakavisar René Descartes tes om *cogito ergo sum*. Sades artikel publicerades postumt först 1950 av den franske Sade-specialisten Maurice Heine. Därefter följer Håkan Liljelands artikel »Anteckningar inför 'Sade i tiden'« i vilken han introducerar delar av författaren Philippe Sollers läsning av markis de Sade. Liljeland beskriver receptionen av Sollers i Sverige och den franske författarens förhållande till Jacques Lacan. Liljeland kommenterar även Sades märkliga uppväxt och förhållande till sin far. Artikeln fungerar som en förelöpare till översättningen av Sollers text »Sade i tiden«. I »Sade i tiden« diskuterar Philippe Sollers innehållet i Sades författarskap i allmänhet och frågar sig implicit: Vad är det för skillnad att skriva om förskräckligheter och att utföra dem i handling? Med sin text undersöker Sollers också likheter och olikheter mellan Sades 1700-tal och vårt 2000-tal; han försöker slå

en bro över de 300 år som förflutit sedan Sade skrev sina texter. Leopold von Sacher-Masoch var professor i historia vid universitetet i Graz och författare till det uppmärksammade verket *Venus i päls* (1895). Richard von Krafft-Ebing använde sig av dennes namn i verket *Psychopathia sexualis* för att benämna den perversion som i dag bär hans namn (masochism) och som var ett tema i Sacher-Masochs författarskap såväl som i hans privatliv. De två »kärlekskontrakt« som här är översatta gestaltar å ena sidan den funktion som den gemensamma överenskommelsen eller kontraktet uppfyller för det »perversa paret«, men illustrerar både den parodiering och det ifrågasättande av lagen som detta kontrakt iscensätter genom att använda en juridisk genre och vokabulär i just syfte att överträda densamma.

Mathias Alvidius presenterar och diskuterar Lacans försök att förstå och begreppsliggöra den feminisering som är ofta förekommande kliniskt fenomen hos psykotiskt strukturerade subjekt. När en symboliskt grundlagd könsidentitet inte kunnat upprättas på grund av förkastandet av fadersnamnet, har subjektet få andra möjligheter än att falla tillbaka på en imaginär identifikation med modern och ett därigenom upprättat feminint idealjag för att hantera könsskillnadens problematik. Denna hypotes illustreras med hjälp av Schrebers fallhistoria och texten kan även sägas tydliggöra att per-versa yttringar kan förekomma även hos subjekt som inte är perverst strukturerade och därigenom peka på det fruktbara i att införa en distinktion mellan per-versa yttringar och en per-vers struktur.

Detta nummer innehåller också en text av Jean Clavreul, »Det per-versa paret«. Den behandlar den perverst strukturerade personens möjligheter till kärlek och överföring. Clavreul beskriver den utmaning eller det trots som tycks vara ett villkor för att den perverse skall kunna finna en plats i förbindelsen till en psykoanalytiker. Han diskuterar psykoanalytikerns möjligheter att förhålla sig till denna utmaning. Med utgångspunkt i Freuds text om fetischismen talar Clavreul även om den per-versa strukturens uppkomst. Joël Dors »Perversa yttringar i ett fall av fobi« utgår från svårigheten att bestämma ett falls inre struktur utifrån ett enskilt symptom och tillbakavisar tanken på en sådan semiologisk möjlighet. Problematiken illustreras genom beskrivningen av en psykoanalys som kretsar kring frågor om den reale, den imaginäre respektive den symboliske fadern.

Charles Melmans artikel »Äntligen en ny njutning: nekroskopi« är en kritisk kommentar till den utställning av döda människor som just nu ambulerar världen över: *Body World – The Anatomical Exhibition of Real Human Bodies*. Melman frågar sig: Är det rimligt att ställa ut lik i stället för att begrava dem? Vad får förfarandet för konsekvenser för vårt mänskliga samhälle?

Michel Houellebecqs författarskap framstår alltmer som ett av de mest uppmärksammade i vår samtid. Tre romaner av honom finns översatta till svenska: *Konkurrens till döds*, 2002 (*Extension du domaine de la lutte*, 1994), *Elementarpartiklarna*, 2000 (*Les particules élémentaires*, 1998), samt *Plattform*, 2002 (*Plateforme*, 2001). I Sverige, liksom i övriga länder där hans texter introducerats, har debatter uppstått där Houellebecqs författarskap beskrivits som »kontroversiellt« och där litteraturkritiker inte har kunnat uppnå enighet kring dess värde. Ett tema i Houellebecqs romaner är hans skildring av människors sexuella praktik och/eller deras tankar inför en frånvarande sådan. Jack I. Abecassis text »Begärsförmörkelsen: affären Houellebecq« (ursprungligen publicerad i *MLN* 115, 2000) är en läsning av *Elementarpartiklarna* utifrån den debatt som följde på romanens utgivning i Paris 1998. Abecassis placerar *Elementarpartiklarna* i ett idéhistoriskt sammanhang och ser romanen som en kritik av föreställningen att sexuell frigörelse kan drivas som ett politiskt projekt.

Den amerikanske arkitekten Peter Eisenman har sedan 1960-talet varit inbegripen i en radikal utforskning av arkitekturen. På ett originellt sätt har han skapat relationer mellan text, skrivande och spektakulära arkitekturprojekt. Hans stora intresse för delar av den franska tanketraditionen bidrog till att han under 1980-talet kom att inleda ett uppmärksammat samarbete med Jacques Derrida. Den här publicerade artikeln »Tre texter för Venedig« behandlar ett centralt projekt i hans produktion, stadsbyggnadsförslaget för Cannaregio i Venedig (1978-1980). I sin introduktion till texten beskriver Johan Linton hur projektet förhåller sig till andra delar av Eisenmans verk och hur det på ett väsentligt sätt utgår från en läsning av ett annat modernt arkitekturförslag för Venedig; Le Corbusiers kända sjukhusprojekt från mitten av 1960-talet.

Per Magnus Johansson – ansvarig utgivare och redaktör